

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата педагогічних наук, доцента кафедри іноземних мов ВНМУ Лозинської Людмили Федорівни на дисертацію Щербакової Анни Вікторівни «Формування полікультурної компетенції у студентів-медиків у навчально-виховному процесі вищого медичного навчального закладу», подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Актуальність теми дисертації. Сучасні тенденції розвитку світового суспільства у соціальному, культурному, економічному та політичному аспектах призвели до формування міжнародного багатокультурного соціуму, у якому разом проживають люди різної етнічної, соціально-економічної, лінгвістичної та релігійної приналежності. Оскільки сучасне суспільство стає більш багатокультурним, це спричиняє непорозуміння, конфлікти, агресію в міжкультурних відносинах. Наслідком цього є тенденція світового співтовариства розвиватися в рамках мультикультурності, рівності всіх культур, толерантного ставлення до культурного різноманіття й культурних особливостей інших народів.

Формування полікультурної особистості з загальнолюдськими цінностями – важливе і складне питання теорії й практики освітньої роботи. Полікультурна педагогіка пригортає увагу широких верств громадськості, оскільки виявляє і потребує адекватну педагогічну реакцію на міжособистісні, між групові проблеми, міжетнічні конфлікти, різні дискримінаційні явища, класові, політичні й релігійні протиріччя в сучасному світі. Розвиток цього напрямку сучасної педагогічної науки й освітньої практики обумовлений прагненнями створити суспільство, у якому культивуються поважне ставлення до особистості, захист гідності й прав кожної людини. Полікультурна педагогіка походить із того, що освіта і виховання включають безліч моделей існування навчального закладу, навчальної групи, які відбивають цінності певних етнокультурних груп.

Проблема полікультурної освіти набуває особливої актуальності та складності в поліетнічному багатонаціональному українському суспільстві. Сьогодні надзвичайно гостро постають питання про розмежування істинного патріотизму та проявів націоналізму, проблеми співіснування, збереження й взаємопроникнення культур. Свобода особистості, права людини, толерантність, відкритість, запобігання расизму та ксенофобії – саме такі цінності впливають на європейській вимір освіти.

Слова про толерантну поведінку молоді й продуктивні можливості цієї поведінки легко промовити або почути, але достатньо важко досягнути таких відносин. Освітня підтримка полікультурного становлення молоді різної вікової складової передбачає сучасних педагогічних підходів.

Особливої актуальності набуває процес формування вільної особистості, здатної відійти від етноцентризму та готової жити у відкритому загальноцивілізаційному культурному просторі. З огляду на це, завдання професійної освіти не обмежується трансляцією необхідних знань, умінь і навичок, а полягає, також, в організації полікультурної підготовки студентів та формуванні полікультурної компетентності як інтегрованої особистісної якості. Володіння полікультурною компетентністю стає невід'ємною складовою професійної майстерності сучасного кваліфікованого працівника.

З огляду на це дисертаційне дослідження Щербакової Анни Вікторівни є актуальними як для педагогічної теорії, так і для практики.

Проблема формування полікультурної компетентності у студентів-медиків актуальна для оптимізації професійної підготовки лікарів. Пояснити це можна, насамперед, тим, що у лікаря надзвичайно широкий спектр спілкування з людьми різних етнічних, соціально-економічних, лінгвістичних та релігійних груп, особистісних установок. Діяльність лікаря має ряд специфічних особливостей, основу яких складають принципи поважного ставлення до пацієнта, правдивості, гуманізму, співчуття, толерантності. За таких умов особливо важливими стають характер міжособистісних стосунків, що реалізуються за допомогою особливих діалогічних позицій у взаємодіях

«лікар-пацієнт», здатність швидко й уміло розв'язувати суперечливі ситуації, а висока моральність є прикладом для наслідування. Тому перед системою вищої медичної освіти гостро встає питання не тільки про зміст, структуру і технологію підготовки сучасних фахівців, а, перш за все, про формування особистісних якостей майбутніх фахівців, які мають відповідати вимогам сьогодення, що є також підтвердженням актуальності теми дисертаційного дослідження Щербакової Анни Вікторівни.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій.

Виділимо найбільш значущі результати дисертаційного дослідження.

Як позитив, слід відзначити ґрунтовний аналіз, систематизацію та розкриття актуальності проблеми, стану її наукової розробки. Зокрема, науково вивірено об'єкт, предмет, мету і завдання дисертаційної роботи. Логіка побудови дисертації відповідає визначенням у вступі меті та завданням дослідження.

Науковий інтерес становить здійснений у дисертації теоретичний аналіз наукових підходів до проблеми формування полікультурної компетентності у студентської молоді та, зокрема, у студентів-медиків у сучасній педагогічній теорії та практиці (с. 12-51).

Дисертанткою здійснено детальний і всебічний огляд історико-філософської та історико-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми, виокремлено й проаналізовано основні підходи до її вивчення, чітко окреслено ті її аспекти, які потребують подальшої розробки (с. 51-55).

У роботі на основі теоретичного аналізу філософських, соціологічних, культурологічних та психолого-педагогічних наукових джерел щодо різних підходів до розуміння змісту таких понять, як «культура», «полікультурність», «полікультурне середовище», «полікультурна особистість», «полікультурна освіта», «компетентність» представлено авторське узагальнене визначення «полікультурної компетентності, як інтегративної якості особистості, зумовленої наявністю глобального

полікультурного середовища сучасного світу, яка визначає її продуктивну життєдіяльність, здатність орієнтуватися у різноманітних сферах соціальної та професійної активності, гармонізує її внутрішній світ та відношення до полікультурного суспільства, базується на системі полікультурних знань, умінь, навичок, інтересів, потреб, мотивів, цінностей та забезпечує ефективне вирішення професійних завдань у процесі полікультурної взаємодії з представниками різних соціальних груп, національностей, рас, релігійних конфесій» (с. 51-81).

Глибокий аналіз сутності, змісту та структури полікультурної компетентності студентів-медиків, проведений Щербаковою А.В., відображає складність цієї цілісної професійно-особистісної характеристики майбутнього лікаря. Такий аналіз дозволив дисертантці дати чітке власне визначення поняття «полікультурна компетентність студента-медика» у відповідності до аспектів його професійної діяльності як «компонента професійної компетентності, особистісно-професійної якості, що забезпечує здатність вирішувати професійні завдання в умовах глобального полікультурного середовища сучасного світу на основі здобутих ним полікультурних знань, умінь, навичок та сформованих професійно-особистісних мотивів, цінностей у реальних ситуаціях професійної полікультурної взаємодії з представниками різних соціальних груп, національностей та релігійних конфесій за умови безперечного виконання обов'язку лікаря» (с. 81-87).

Спираючись на інтегративний, надпредметний характер полікультурної компетентності студентів-медиків, її поліфункціональність (пізнавальну, адаптаційну, регулятивну, ціннісно-орієнтаційну функції) дисертантка докладно розкриває її структуру та виокремлює такі компоненти як аксіологічний, мотиваційний, когнітивний, особистісний та діяльнісний (с. 88-97).

Відповідно до виокремлених компонентів визначено критерії та показники полікультурної компетентності студентів-медиків. Визначені Щербаковою А.В. функціонально пов'язані показники забезпечили

характеристику гностичного, мотиваційно-ціннісного та праксеологічного критеріїв, що дало змогу виділити й схарактеризувати три якісно своєрідні рівні сформованості полікультурної компетентності у студентів-медиків: високий, середній, низький (с. 129-155).

Аналізуючи рівні полікультурної компетентності у студентів-медиків на початку педагогічного експерименту, дисертантка аргументовано робить висновок про те, що основною причиною незадовільного стану процесу формування полікультурної компетентності в студентів-медиків в освітньому процесі медичного ВНЗ є те, що цикли гуманітарної і соціально-економічної, природничо-наукової, професійної та практичної підготовки у структурі загальної фахової підготовки студентів у вищих медичних навчальних закладах розподілені таким чином, що, починаючи з третього року навчання, понад 90% годин відводиться на вивчення дисциплін професійної та практичної спрямованості, а отже можливості навчальних дисциплін щодо формування полікультурної компетентності майбутніх медичних працівників з третього по шостий роки навчання є досить обмеженими (с. 127-129).

Серед навчальних дисциплін фахової підготовки студентів-медиків, у змісті яких відображені можливості щодо формування полікультурної компетентності у майбутніх медичних працівників, Щербакова А.В. виокремлює іноземну мову, історію України, історію української культури, історію медицини, основи психології та основи педагогіки, політологію, філософію, соціальну медицину та організацію охорони здоров'я (с. 106).

Глибокий аналіз організації виховної роботи ВМНЗ, проведений Щербаковою А.В., показав, що незважаючи на те, що ідеї полікультурності закладено у принципах освітнього процесу (активність, самостійність і творча ініціатива, гуманізація і демократизація, культуро відповідність тощо), системність у питаннях формування полікультурної компетентності у студентів-медиків спостерігається у практиці досить рідко. Ці заходи здебільшого були розраховані на участь у них іноземних студентів, у той час як необхідність формування полікультурної компетентності стосується усіх

без винятку студентів ВМНЗ. Проблеми формування полікультурної компетентності у досліджуваних вищих медичних навчальних закладах вирішувались уривчасто, частково й безсистемно (с. 128-129).

До позитивних характеристик слід віднести те, що в дослідженні вперше теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування полікультурної компетентності у студентів-медиків у навчально-виховному процесі вищого медичного навчального закладу.

- актуалізація полікультурного потенціалу змісту дисциплін фахової підготовки студентів-медиків;

- використання в освітньому процесі вищого медичного навчального закладу інтерактивних методів, спрямованих на формування полікультурних якостей студентів-медиків, а також умінь та навичок конструктивного міжкультурного міжособистісного спілкування;

- забезпечення єдності аудиторної та позааудиторної роботи в медичному ВНЗ з метою організації міжкультурного діалогу та формування толерантних відносин між студентами.

Дисертантка глибоко висвітлює кожен з означених умов, що підкреслює вагомість виконаного дослідження (с. 98-125).

У дисертаційному дослідженні представлена детальна структурно-змістова характеристика процесу формування полікультурної компетентності у студентів-медиків, поділена на концептуально-методологічний, змістовний, оцінювально-діагностичний та процесуальний блоки (с. 120-123).

Щербакова Анна Вікторівна представила методику формування полікультурної компетентності у студентів-медиків, яка передбачала використання різноманітних навчально-виховних технологій та поєднувала в собі комплекс форм, методів і прийомів, спрямованих на формування полікультурної особистості (с. 155-183).

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій.

Проведена експертиза дисертації свідчить, що здобувачу не тільки вдалося оптимально гіпотетично визначити стратегію наукового пошуку (ключові ідеї, принципи, етапи його організації), а й забезпечити їхню повну реалізацію, експериментальну перевірку. Комплексний підхід до розв'язання поставлених у дослідженні завдань, репрезентативність вибірки (493 студенти), поєднання кількісного і якісного аналізу емпіричних досліджень і результатів, застосування методів математичної статистики для перевірки ефективності педагогічних умов формування полікультурної компетенції у студентів-медиків забезпечили достовірність отриманих у дисертаційному дослідженні результатів.

Прозорість і зрозумілість суті експерименту, тестових методик, поданих у додатках, педагогічний супровід, можливість практичного, що дуже важливо, впровадження методики формування полікультурної компетентності у студентів-медиків у навчально-виховному процесі вищого медичного навчального закладу посилюють практико-орієнтовний аспект роботи.

Дослідження відзначається вмінням дисертантки підтвердити свої наукові міркування ілюстративним матеріалом, наведенням таблиць, рисунків. Це переконує у виваженості, послідовності, конструктивності підходів до експериментальної наукової роботи.

Заслуговує схвалення якість формулювання загальних висновків: вони чіткі, логічно вмотивовані та свідчать про виконання поставлених у дослідженні завдань.

Вірогідність результатів дослідження й висновків забезпечується теоретичною обґрунтованістю вихідних положень дослідження; діагностичним інструментарієм, що відповідає вимогам надійності та валідності; використанням взаємодоповнюючих методів дослідження, адекватних його меті та завданням; застосуванням статистичних методів.

До позитивних ознак можна віднести опрацювання об'ємного списку

використаних джерел (360 найменувань), широку апробацію основних положень дисертації у доповідях на міжнародних та українських науково-практичних конференціях, а також у 5 наукових публікаціях.

Наукова новизна. Аналіз змісту дисертації дає підстави стверджувати про оригінальність, завершеність, самостійність, наукову та практичну значущість рецензованого дослідження.

Теоретичне значення одержаних результатів дослідження визначається тим, що проблему формування полікультурної компетентності у студентів-медиків доповнено розкриттям її змісту, структури, специфіки як професійної якості майбутніх лікарів, новими педагогічними ідеями реалізації процесу її формування.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в їхній достатній готовності до впровадження в освітній процес медичних ВНЗ: розроблено інформаційно-розвивальні додаткові модулі до змісту окремих фахових дисциплін; програму та науково-методичне забезпечення спецкурсу «Особистість лікаря в сучасному полікультурному просторі»; методичні рекомендації для викладачів та студентів щодо застосування інтерактивних форм та методів; діагностичний інструментарій для вивчення рівня сформованості полікультурної компетентності студентів-медиків.

Теоретичні напрацювання та практичні матеріали дослідження можуть бути використані під час розробки навчально-виховних програм, факультативних занять для студентів вищих медичних навчальних закладів, слухачів курсів підвищення кваліфікації лікарів і педагогів медичних ВНЗ.

Зміст дисертаційного дослідження повністю відповідає шифру спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Усе висловлене дає підстави стверджувати про наукову та практичну значущість рецензованого дослідження і високий кваліфікаційний рівень Щербакової Анни Вікторівни як здобувача наукового ступеня.

Оцінюючи в цілому позитивно зміст основних положень, викладених у дисертації, вважаємо за доцільне висловити наступні **зауваження та**

побажання:

1. Варто було б повніше показати, які з перерахованих педагогічних методів виявились найбільш ефективними у контексті формування полікультурної компетентності у студентів-медиків у навчально-виховному процесі вищого медичного навчального закладу.

2. У дисертації доцільно було б навести більше прикладів занять щодо формування полікультурної компетентності у студентів-медиків не тільки як особистісної, але й як професійної якості.

3. У дослідженні недостатньо уваги приділено роботі з викладачами, з лікарями-педагогами, з кураторами груп щодо організації процесу формування полікультурної компетентності у студентів-медиків у навчально-виховному процесі вищого медичного навчального закладу для успішного здійснення вищезазначених педагогічних умов.

4. У дисертації зазначено, що для формування полікультурної компетентності у студентів-медиків необхідно створити у ВНМЗ полікультурне навчально-виховне середовище (С. 113). Доцільно було б описати, що саме розуміється під «полікультурним навчально-виховним середовищем вищого *медичного* навчального закладу»?

5. Доцільно було б вказати у чому полягає специфічність діагностичних методик для визначення рівнів полікультурної компетентності у студентів-медиків, застосованих у дослідженні, або підкреслити їх універсальність (можливість використання для інших фахових напрямків, наприклад, аграріїв чи педагогів)?

6. Рецензоване дослідження було б значно вагомим, якби його авторка використала сучасний зарубіжний досвід формування полікультурної компетентності у студентів у навчально-виховному процесі вищого медичного навчального закладу.

Проте зроблені зауваження й побажання в цілому не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої роботи.

Загальний висновок. Дисертація Щербакової Анни Вікторівни є

завершеною самостійною науковою працею в галузі теорії і методики професійної освіти, яка за своїм обсягом, обґрунтованістю проведених досліджень, науковою та практичною значущістю отриманих результатів відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, вимогам, що ставляться до робіт поданих на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов

Вінницького національного
медичного університету ім. М.І. Пирогова

 Л.Ф. Лозинська

